

АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ADAPTATION OF STUDENTS TO STUDYING UNDER MARTIAL LAW

У статті вивчено механізми й тенденції адаптації дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України до умов воєнного стану. У межах реалізації заявленої мети було проаналізовано наявні за темою дослідження праці зарубіжних та вітчизняних авторів. Зроблено висновок про критичний брак таких праць та неготовність світової й вітчизняної науково освітянської спільноти до тих викликів, з якими стикнулася українська освітня сфера, зокрема ланка вищої освіти. Охарактеризовано особливості впливу воєнних дій на території держави саме на нішу вищої освіти. Визначено функції дистанційного навчання в умовах воєнного часу на основі узагальнення ситуативно-світоглядного контексту, у якому вимушені працювати університети в період війни. Визначено основні тенденції адаптації дистанційного навчання у навчальному закладі до умов воєнного стану. Метою дослідження було визначення особливостей адаптації студентів до навчання в закладах вищої освіти в умовах воєнного стану.

Емпіричне дослідження полягало у проведенні онлайн-опитування серед студентів вищих навчальних закладів. Онлайн-опитування включало такі блоки, як: психологічна готовність студентів до навчання в умовах воєнного стану; особливості організації навчального процесу у вищих навчальних закладах в умовах воєнного стану; очікування щодо врахування викладачами особливостей становища студентів в умовах воєнного стану.

З'ясовано, що більшість студентів не адаптована до навчання в умовах воєнного стану, зокрема, не має психологічної готовності, навчальної мотивації та активності на заняттях. Особливо спостерігається різкий спад мотивації та активності після початку війни.

Визначено основні тенденції адаптації дистанційного навчання у навчальному закладі до умов воєнного стану.

Доведено, що шляхами поліпшення адаптаційного процесу до умов дистанційного навчання повинні виступати: висока самоорганізація студентів, за якої підвищується творчий, інтелектуальний потенціал та прагнення до здобуття знань.

Ключові слова: адаптація студентів до навчання, воєнний стан, дистанційне

навчання, інформаційно-комунікаційні технології, середовище навчання.

The article examines the mechanisms and trends of adaptation of distance learning in higher education institutions of Ukraine to the conditions of martial law. To achieve this goal, the author analyzes the existing research on the topic by foreign and domestic authors. It is concluded that there is a critical lack of such works and the unpreparedness of the world and domestic scientific and educational community for the challenges faced by the Ukrainian educational sector, in particular, higher education. The author characterizes the peculiarities of the impact of military operations on the territory of the state on the higher education niche. The functions of distance learning in wartime are defined on the basis of generalization of the situational and ideological context in which universities are forced to work during the war. The main trends in the adaptation of distance learning in an educational institution to the conditions of martial law are identified.

The purpose of the study was to determine the peculiarities of students' adaptation to studying in higher education institutions under martial law.

The empirical study consisted of an online survey among students of higher education institutions. The online survey included the following blocks: students' psychological readiness to study under martial law; peculiarities of the organization of the educational process in higher education institutions under martial law; expectations regarding the consideration by teachers of the peculiarities of the situation of students under martial law.

It has been found that the vast majority of students are not adapted to studying under martial law, in particular, they lack psychological readiness, learning motivation and activity in the classroom. There is a sharp decline in motivation and activity after the outbreak of war.

The main trends in the adaptation of distance learning in an educational institution to the conditions of martial law are identified.

It is proved that the ways to improve the adaptation process to the conditions of distance learning should be: high self-organization of students, which increases the creative, intellectual potential and the desire to acquire knowledge.

Key words: adaptation of students to learning, martial law, distance learning, information and communication technologies, learning environment.

УДК 364-787.522-057.875:37.018.43:
355.01(470+571:477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51.13>

Красілова Ю.М.

к.психол.н.,
асистент кафедри соціальної
реабілітації та соціальної педагогіки
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Пракапас Р.А.

д.соц.н. (едукологія),
професор
Інститут освіти і соціальної роботи;
професор факультету гуманітарних
та соціальних наук
Університет імені Миколая Ромеріса

Коломицева І.В.

студентка факультету психології
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. Реалії останніх років наскрізно змінили всю систему освіти в Україні. Країна стикнулася з пандемією коронавірусу, до чого досить швидко змогла адаптуватися завдяки попереднім напрацюванням щодо формату дистанційного навчання та можливостей інформаційно-комунікаційних технологій.

Утім ще до протистояння пандемії вітчизняна освітня система стикнулася з викликами, що постали внаслідок війни з Росією на Сході України. Хоча, доки війна мала локальний гібридний перебіг, вона не становила

тотальної загрози для системи вищої освіти в Україні. Більшість навчальних закладів, яких безпосередньо зачепили воєнні дії на Сході та експансія в Криму, змогли порівняно швидко адаптуватися, евакуювавшись із зони окупації. Альтернативні рішення щодо перебігу освітнього процесу, а саме формат віддаленої взаємодії між учасниками навчання, поєднання очних аудиторних та позааудиторних різновидів діяльності дали змогу вишам продовжувати роботу навіть у тодішніх екстремальних умовах.

Нині дистанційне та змішане навчання стали вже досить звичними для кожного, хто опосе-

редковано чи прямо має стосунок до освіти (на всіх її рівнях). Запровадження воєнного стану на всій території України у зв'язку зі збройною агресією Росії максимально загнало гуманітарну сферу життя країни в такий стан, коли необхідне надшвидке реагування, оперативні та дієві управлінські рішення з можливістю їх адаптувати відповідно до обставин, які, наприклад, у регіонах бойових дій змінюються надто спонтанно і, як правило, у сторону стрімкого погіршення ситуації. Тому зараз перед вищою освітою в Україні стоїть виклик зберегти активний освітній процес усіма можливими інструментами та формами взаємодії.

Аналіз попередніх досліджень. Аналіз наукової літератури показує, що поняття «адаптація» є багатоаспектним і розглядається різними вченими по-різному. Так, низка науковців розглядає адаптацію як результат пристосування: А. Гришаков, Т. Титаренко, В. Казміренко, Ф. Хайруллін. Інші, зокрема Г. Айзенк, Р. Хенкі, розглядають адаптацію, з одного боку, як стан, в якому потреби індивіда і вимоги середовища повністю задоволені і перебувають у гармонії. А з іншого боку, це процес, за допомогою якого цей гармонійний стан досягається.

Натомість В. Гамов розуміє адаптацію і як процес, і як результат активного пристосування до сукупності умов середовища, зумовлений цілями, ціннісними орієнтаціями особистості, можливостями їх досягнення в такому соціальному середовищі, адекватністю сприйняття себе, своїх соціальних зв'язків, ситуацій загалом [4].

Розуміння адаптації до навчання у ВНЗ як процесу розглядає С. Ворожбит, наголошуючи, що це «комплексний, динамічний процес, зумовлений взаємодією суб'єктивних і об'єктивних соціально-психологічних, психічних, психофізіологічних і фізіологічних чинників» [3].

Адаптація студента до навчання у вищому навчальному закладі – це процес складний і довготривалий, адже відбувається протягом усього періоду перебування студента у ВНЗ. Із вступом до вищого навчального закладу змінюється соціальна роль особистості з учня на професійно зорієнтованого студента, для успішного функціонування якого важливими рушіями є самовиховання та саморозвиток, встановлення взаємодії з викладачами та ровесниками, оволодіння новими формами, засобами і методами навчання, що являє процес адаптації до нових умов навчання [10].

Адаптація студентів до навчання в умовах воєнного стану досліджується недавно і вже є кілька досліджень у цій тематиці. Зокрема, Б. Савчук, У. Борис, Л. Шолохон та інші вивчали емоційний інтелект як чинник збереження психічного здоров'я та адаптації студентської молоді до кризових ситуацій [12].

Інші науковці: Т. Вешка, Б. Паламар, Т. Сафир та ін. вивчали психологічні чинники життєздатності студентів у роки війни в Україні. Результати дослідження показали безпосередній зв'язок життєстійкості із сильною та рухливою нервовою системою, гіпертимними та демонстративними акцентуаціями характеру. Тож людям із високим рівнем життєстійкості властиві виражений оптимізм, осмисленість життя, використання адаптивних копінг-стратегій [14].

На думку В. Казміренко, соціально-психологічна адаптація студентів у середовищі ВНЗ включає у себе, по-перше, професійно-фахову адаптацію; по-друге, активне чи пасивне пристосування особистості до оточення, побудову стосунків і взаємин у студентських групах, формування стилю особистісної поведінки; по-третє, соціально-фахову адаптацію як прийняття суспільних вимог до майбутньої професійної діяльності [6].

Слід підкреслити, що студентський вік співпадає з періодом юнацького віку, коли відбувається переоцінка цінностей, особистість набуває таких рис, як: самостійність, рішучість, цілеспрямованість, наполегливість, вміння володіти собою, вільним часом. У цей період змінюється ставлення до таких моральних цінностей, як сенс буття, мета в житті, дружба, кохання, родина тощо. Але цей процес пошуку власного шляху в житті, місця у суспільстві не завжди відбувається спокійно і рівномірно, а навпаки, іноді спричиняє конфлікти не тільки із собою, але і з іншими. Тому дослідження адаптації студентів до навчання в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим.

Мета дослідження – визначити особливості адаптації студентів до навчання в закладі вищої освіти в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Емпіричне дослідження полягало у проведенні онлайн-опитування серед студентів вищих навчальних закладів. Дослідження проводилося у квітні 2022 року. Вибірка становила 62 респонденти, а саме 9 юнаків та 53 дівчини. Це студенти вищих навчальних закладів (міста Києва, Харкова та Кропивницького), а саме: Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного торговельно-економічного університету, Київського медичного університету, Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського, Київського університету культури, Національного авіаційного університету, Льотної академії Національного авіаційного університету, Національного фармацевтичного університету та Національного університету біоресурсів і природокористування України. У дослідженні брали участь студенти таких спеціальностей, як: «Соціальна

педагогіка», «Психологія», «Логістична діяльність», «Маркетинг», «Менеджмент», «Медицина», «Стоматологія», «Комп'ютерні науки», «Економіка», «Право», «Журналістика», «Авіація» та «Агрономія».

Для об'єктивної оцінки ми створили онлайн-опитування, яке складалось з 3 блоків і відповідно кожен блок мав по 2–4 запитання. У нашому опитувальнику були такі блоки:

1. Психологічна готовність студентів до навчання в умовах воєнного стану.

2. Особливості організації навчального процесу у вищих навчальних закладах в умовах воєнного стану.

3. Очікування щодо врахування викладачами особливостей становища студентів в умовах воєнного стану.

У першому блоці «Психологічна готовність студентів до навчання в умовах воєнного стану» ми прагнули дослідити наскільки розвинута психологічна готовність у студентів до навчання після початку воєнного стану, а також відслідкувати зміни в навчальній мотивації та активності до та після початку війни. Для цього ми використовували такі питання: «Оцініть Вашу навчальну мотивацію до початку війни», «Оцініть Вашу психологічну готовність навчатися в період війни», «Оцініть Вашу активність на заняттях до початку війни», «Оцініть Вашу активність на заняттях у період війни».

У другому блоці «Особливості організації навчального процесу у вищих навчальних закладах в умовах воєнного стану» ми прагнули дослідити, в якому становищі перебуває більшість студентів та чи присутні сприятливі умови для відновлення навчального процесу в умовах воєнного стану. До цього блоку ми відносили такі запитання: «Де Ви перебуваєте в період війни?», «Чи маєте Ви можливість навчатися в умовах воєнного стану? Якщо Ви не маєте змоги, вкажіть будь ласка причину».

У третьому блоці «Очікування щодо врахування викладачами особливостей становища студентів в умовах воєнного стану» ми прагнули дослідити, якою мірою студенти задоволені організацією навчального процесу в їхньому навчальному закладі в умовах воєнного стану, та зрозуміти, як проходить процес їхньої адаптації саме в організаційній сфері. Для цього ми використовували такі питання: «Чи потрібна Вам допомога в організації навчального процесу в умовах воєнного стану?», «Оцініть наскільки Вас задовільняє організація навчального процесу в період війни у Вашому навчальному закладі», «Чи потрібно, на Вашу думку, викладачам зменшити вимоги під час навчального процесу в період війни?».

Аналіз результатів щодо визначення особливостей процесу адаптації студентів до навчання в умовах воєнного стану за мето-

дом опитування показав такі результати: за першим блоком «Психологічна готовність студентів до навчання в умовах воєнного стану», досліджуючи рівень навчальної мотивації студентів до початку війни, варто зазначити, що у більшості респондентів спостерігався середній рівень навчальної мотивації (32%), вище середнього (29%) та високий рівні (22%). Ми вважаємо, що це можна пояснити тим, що попередньо студенти вже 2 роки навчалися онлайн і це могло вплинути на їхню готовність (див. рис. 1).

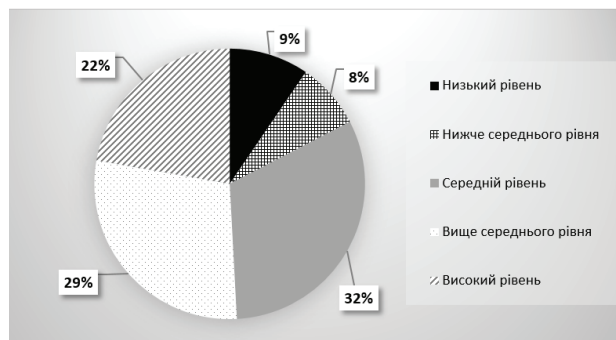

Рис. 1. Рівень мотивації до навчання до початку війни

Досліджуючи навчальну мотивацію студентів до навчання в період війни, варто відзначити, що більшість респондентів зазначили, що мають низький рівень (33%), середній (27%) та нижче середнього рівні (21%). На нашу думку, це можна пояснити тим, що у студентів погіршилось психічне здоров'я після початку війни, а відповідно, знизилася мотивація навчатися (див. рис. 2).

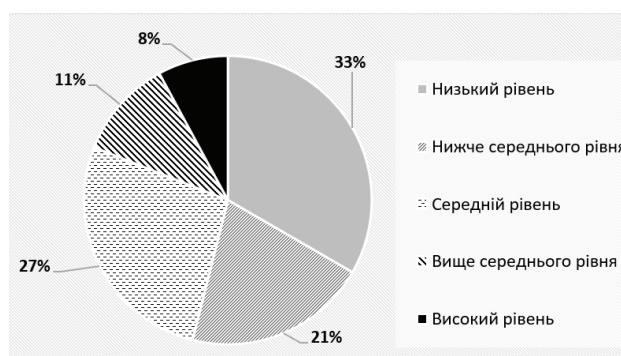

Рис. 2. Рівень мотивації до навчання під час війни

Досліджуючи рівень студентської активності на заняттях до початку війни, слід зазначити, що у більшості респондентів спостерігався рівень вище середнього (43%), високий (24%) та середній рівні (23%). Ми бачимо, що такі результати говорять нам про досить високу активність студентів на заняттях до початку війни (див. рис. 3).

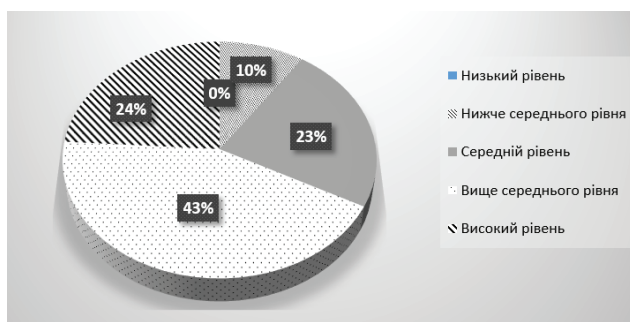

Рис. 3. Рівень активності студентів на заняттях до початку війни

Аналізуючи рівень студентської активності на заняттях у період війни, бачимо, що велика частина респондентів має низький рівень (41%), середній (27%) та нижче середнього рівні (17%). За цими результатами ми можемо побачити наскільки знизився рівень активності студентів на заняттях після початку війни. Це можна пояснити тим, що більшість студентів ще не адаптувалась до навчання в умовах воєнного стану (див. рис. 4).

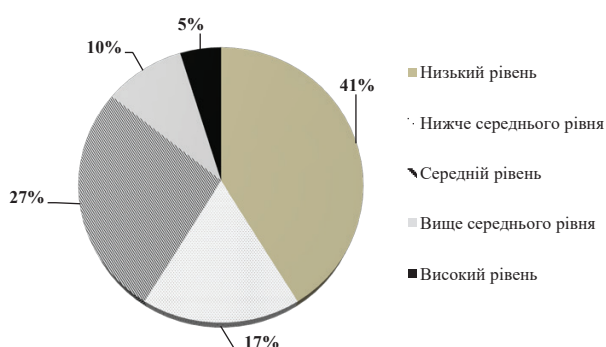

Рис. 4. Рівень активності студентів на заняттях у період війни

Отже, за першим блоком можна зробити висновок, що у більшості студентів значно зменшився рівень навчальної мотивації після початку війни та знизився рівень активності на заняттях. Отже, можна припустити, що студенти не готові відвідувати заняття та навчатися в період війни (48%).

За другим блоком «Особливості організації навчального процесу у вищих навчальних закладах в умовах воєнного стану» на питання «Чи маєте Ви можливість навчатися в умовах воєнного стану? Якщо Ви не маєте змоги, вкажіть будь ласка причину» 52% респондентів зазначило, що вони мають можливість навчатися в умовах воєнного стану. Та, з іншого боку, 48% респондентів не мають такої можливості через різні об'єктивні причини, зокрема нестабільний інтернет-зв'язок (22%). Особливо варто відзначити, що студенти дуже активні і займаються волонтер-

ською діяльністю, тому не можуть бути присутніми на заняттях (12%).

Отже, аналізуючи блок «Особливості організації навчального процесу у вищих навчальних закладах в умовах воєнного стану», можна зробити висновок, що в більшості студенти перебувають в Україні та мають можливість навчатися, а менша частка студентів має низку вагомих причин невідвідування занять, серед яких є нестабільний інтернет-зв'язок та активна волонтерська діяльність.

Аналізуючи третій блок «Очікування щодо врахування викладачами особливостей становища студентів в умовах воєнного стану» на питання «Чи потрібна Вам допомога в організації навчального процесу в умовах воєнного стану?» можемо зазначити, що 38% респондентів вказують, що допомога вкрай необхідна, оскільки, як показує наше дослідження, більша частина студентів не адаптована до навчання в умовах воєнного стану та потребує допомоги в організації навчального процесу з огляду на особливості ситуації, в якій перебуває той чи інший студент.

Досліджуючи рівень задоволеності організацією навчального процесу у період війни, слід зазначити, що у більшості респондентів спостерігається середній рівень (30%) та вище середнього рівня (28%). Тобто ми бачимо, що більшість навчальних закладів дбають про організацію навчального процесу для студентів у період війни (див. рис. 5).

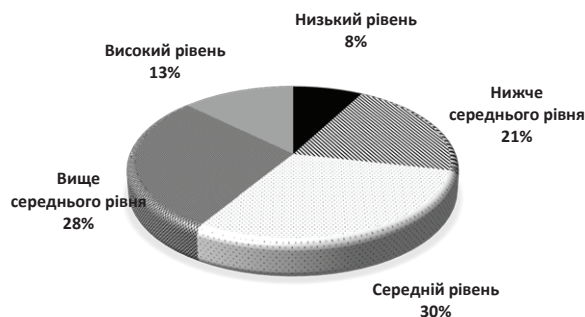

Рис. 5. Рівень задоволеності організацією навчального процесу в період війни

Відповідаючи на питання «Чи потрібно, на Вашу думку, викладачам зменшити вимоги під час навчального процесу в період війни?» 92% респондентів вважають необхідним викладачам зменшити вимоги під час навчального процесу в період війни і лише 8% цього не потребують. Це можна пояснити тим, що ця частина студентів не має проблем з навчальною мотивацією і активністю на заняттях, відповідно успішно адаптується до навчання в умовах воєнного стану.

Отже, аналізуючи отримані результати третього блоку, можна зробити висновок, що студенти вдало адаптуються до організації навчання в умовах воєнного стану, оскільки переважна частина з них не потребує допомоги в організації навчального процесу, але при цьому вважає, що викладачі мають зменшити вимоги до навчання під час навчального процесу в період війни.

Керуючись процесом розвитку воєнних дій в Україні, логікою та можливостями організації освітнього процесу, ми визначили основні тенденції адаптації дистанційного навчання у навчальному закладі до умов воєнного стану, зокрема:

1) запис відеороз'яснень, створення презентацій викладачами, збереження онлайн-занять зі студентами, що змогли бути присутніми на лекційному чи семінарському занятті, у форматі відео;

2) лояльність щодо дедлайнів;

3) робота над психологічним станом студентів;

4) виконання Указу Президента України № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» від 16 березня 2022 року;

5) інформаційна політика з боку викладачів: навчання того, як зорієнтуватися в потоці інформації та не вірити фейкам; додатковий контроль за студентською молоддю з метою швидкого реагування на можливі безпекові труднощі (пошук студента в разі його зникнення, запобігання диверсійній діяльності молоді тощо);

6) використання творчих завдань, заохочення навчальної та громадської ініціативи студентів;

7) негайне переривання синхронної взаємодії зі студентами на випадок повітряної тривоги;

8) переведення студентів, які вступили до ЗСУ, на індивідуальний графік або ж надання їм академвідпусток;

9) стимулювання самостійної роботи студентів, коригування навчальних планів відповідно до перебігу дистанційного навчання.

Вище наведено універсальні адаптаційні тенденції в парадигмі дистанційного навчання в умовах воєнного стану. Проте залежно від спеціальностей здобувачів вищої освіти та специфіки безпекової ситуації в регіонах, де розташовано інфраструктуру закладу освіти, будуть виникати інші пристосувальні потреби, які би могли збалансувати необхідність продовжувати освітній процес максимально якісно та настільки інтенсивно, як тільки є змога. А з іншого боку, брати до уваги труднощі воєнного стану та вплив війни на повно-

цінну освітню діяльність здобувачів освіти та роботу викладацького складу.

Висновки. Проаналізувавши результати нашого дослідження, ми можемо зробити висновок, що більшість студентів не адаптована до навчання в умовах воєнного стану, зокрема, не має психологічної готовності, навчальної мотивації та активності на заняттях. Особливо спостерігається різкий спад мотивації та активності після початку війни. Також значно менша частина студентів зазначає, що все-таки потребує допомоги в організації навчального процесу з боку навчального закладу та викладачів, що також свідчить про несформовану адаптацію до навчання в умовах воєнного стану.

Отже, тема адаптації студентів до навчання в умовах воєнного стану цілком залежить від розвитку воєнних подій. Це теж одна з особливостей сьогодення – коли необхідно пристосуватися й постійно коригувати заданий напрям у режимі реального часу. Утім як би не розвивалися події, перспективою подальших досліджень є вивчення психологічного стану здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адаптивне навчання студентів професії вчителя: теорія і практика : монографія / В.І. Бондар, І.М. Шапошникова, Т.Л. Опалюк, Т.І. Франчук ; за заг. ред. В.І. Бондаря. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. 2018. 308 с.
2. Алексєєва Т.В. Психологічні фактори та прояви процесу адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ : Київський національний університет імені Т.Г.Шевченка, 2004.
3. Ворожбит С.А. Вплив особливостей інтелекту на процес успішної адаптації студентів до університету. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2006. Т. 8. Вип. 7. С. 74–79.
4. Гамов В.Г. Психологічні особливості адаптації студентів. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2004. Т. 6. Вип. 8. 234 с.
5. Дідух М.М. Проблеми й основні напрями адаптації студентів до умов навчання в закладах вищої освіти. *Юридична психологія*. 2019. № 2 (25). С. 61–69.
6. Казміренко В.П. Програма дослідження психолого-соціальних чинників адаптації молоді до людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 6. С. 76–78.
7. Красілова Ю.М., Максимова, Н.Ю. Вплив воєнного стану на інформаційне навантаження особи. *Науковий журнал «Габітус»*. 2023. № 47. С. 121–126.
8. Мартинюк І. Психологічні особливості студентського віку. Психологія стресостійкості студентської молоді / за заг. ред. В. Шмаргуна. Київ : Видав. центр НУБіП України. 2018. С. 55–65.
9. Пухно С.В. Самооцінка студентів закладів вищої освіти як чинник успішності навчання. *Слобо-*

жанський науковий вісник. Серія «Психологія». 2023. Вип 2. С. 35–39.

10. Слободчиков В.І. Попереджувальна адаптація як особлива освітня діяльність викладачів вишу. *Педагогіка*. 2008. № 6. С. 68–73.

11. Milton S., Barakat S. Higher education as the catalyst of recovery in conflict-affected societies. *Globalisation Societies and Education*. 2016. Vol. 14. P. 403–421.

12. Savchuk B.P., Borys U.Z., Sholohon L.I., Lemko H.I., Fedchyshyn N.O., Fedoniuk L.Y., & Bilavych H.V. Emotional Intelligence as a Factor of

Preserving Mental Health and Adaptation of Student Youth to Crisis Situations. *Wiadomosci Lekarskie*, 2022. 75(12). 3018–3024.

13. Shevchenko V.V. The reform of the higher education of Ukraine in the conditions of the military-political crisis. *International Journal of Educational Development*. 2019. Vol. 65. P. 237–253.

14. Vasheka T.V., Lych O.M., Palamar B.I., Palamar S.P., Zhelanova V.V., Safir T.Y., & Kurdil N.V. Psychological Factors of Students' Vitality during the War in Ukraine. *Wiadomosci Lekarskie*, 76 (5 pt 2), 1279–1284.